

Konvergencia vagy közepes jövedelmi csapda? – Lengyelország lehetőségei az európai integrációra

SZENNAY ÁRON

*Lengyelország Kelet-Közép-Európa és a Visegrádi államok meghatározó országa. A térség más tranzíciós gazdaságaihoz hasonlóan Lengyelország gazdasági-politikai mozgásterét gazdasági teljesítménye, geopolitikai elhelyezkedése, valamint a külső erőforrások importjára (például: külföldről beáramló működő tőke – FDI, földgáz stb.) való ráutaltsága jelentősen korlátozza. A kutatás célja annak azonosítása, hogy Lengyelország miként csatlakozhat az Európai Unió magországainak köréhez. A vizsgálat kiterjed az ország fejlődési irányait befolyásoló főbb tényezőkre, így főként közlekedési helyzetére, az energiabiztonságra, a klímaváltozásra, a kis- és közepes vállalkozásokra és a valutapolitikára. Lengyelország elemzésének aktualitását adja, hogy a szocialista múlt, valamint a rendszerváltás módja a gazdasági felzárkózáshoz hasonló kiinduló terepet nyújtott, eltérést elsősorban az ország földrajzi mérete és népessége jelent – ami ideális terepet nyújt az összehasonlítások elvégzésére, a Magyarország számára is alkalmazható kitörési lehetőségek meghatározására. A szerző vegyes módszertant alkalmaz, ugyanis a különböző statisztikai adatok, tervek és sajtótermékek mellett a vonatkozó hazai és a nemzetközi szakirodalmat egyaránt feldolgozza.**

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F520, Q480.

* A tanulmány az MTA-BGE Makrogazdasági fenntarthatósági kutatócsoport mint munkahely keretében, a Támogatott Kutatócsoportok Irodájának támogatásával készült. A szerző a kutatócsoport tagja.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2019.63.11-12.73>

A szerző ezúton is köszönetét fejezi ki *Berneke Ágnesnek* és az anonim lektornak a kapott konstruktív javaslatokért, észrevételekért. A tanulmány elkészültét az EFOP-3.6.1-16-2016-00012. sz. Intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztések – Innovatív megoldásokkal Zala megye K + F + I tevékenysége hatékonyságának növeléséért című program támogatta

Szennay Áron, egyetemi tanársegéd, BGE Pénzügyi és Számviteli Kar, PhD-hallgató, SZE Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. E-mail: szennay.aron@uni-bge.hu

Lengyelország területét, lakosságát, valamint gazdasági teljesítményét tekintve Kelet-Közép-Európa egyik meghatározó állama. A Litvániával (perszonál) unióra lépett Lengyelország a 14. században Kelet-Európa meghatározó hatalmává vált, a 16–17. században azonban Oroszországgal vívott háborúk nyomán vazallus állam lett. Az ország többszöri felosztását követően csupán az I. világháborút követően nyerte vissza szuverenitását. Ez a függetlenség – a Német Birodalom és a Szovjetunió között – csupán 1939-ig tartott, majd az 1944-es szovjet megszállást követően csak 1990-re vált ismét függetlenné (*Lisiakiewicz*, 2018).

A történelmi események egyenes következménye Lengyelország erőteljes nyugati orientációja, amelynek megfelelően 1999 óta a NATO, 2004 óta pedig az Európai Unió tagja. Lengyelország GDP-arányos védelmi kiadásait tekintve a hatodik legnagyobb költségvetéssel rendelkező tagállam (NATO, 2019). Ugyanakkor a védelmi büdzsé ezen szintjével sem éri el az elvárt 2 százalékos GDP-arányos szintet. A NATO melletti elkötelezettséget mutatja, hogy bár az országban jelenleg is 4500 amerikai katona állomásozik (*Der Spiegel*, 2018a), egy állandó amerikai katonai bázis létrehozásáért az ország 2 milliárd dollárt lenne hajlandó fizetni. Emellett az ország az amerikai fegyvergyárak egyik jelentős ügyfele.¹

Figyelemre méltó emellett az ország gazdaságának az Európai Unió magállamaihoz való felzárkózása is. Az Eurostat adatai alapján a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP 1995-ben az EU-15 átlagának 37, addig 2018-ban a 66 százalékát tette ki. Szimbolikus lépés, hogy a FTSE Russell² 2018 szeptemberében Lengyelországot – a volt keleti blokk államaiból elsőként – a felzárkózó piacok közül a fejlett piacok közé sorolta át (*Raszkowski és Bartniczak*, 2019). Ugyanebben az időszakban Magyarország az EU-15 átlagához képest mért 44 százalékról csupán a 65 százalékos szintre tudott felzárkózni (Eurostat, 2019).

Lengyelország gazdasága számára a legnagyobb lehetőséget belső piaca jelenti, ami lehetővé teszi a hazai vállalatok külpiacra lépéséhez szükséges kritikus tömeg elérését – erre jó példa a Solaris busz-, illetve villamosgyár³ (*HVG*, 2016) vagy a

¹ Lengyelország 2016-ban felbontotta az 50 (európai) Airbus katonai helikopter beszerzésére vonatkozó szerződést, hogy amerikai eszközöket vásároljon (*Handelsblatt*, 2016). 2018-ban készségeit fejezte ki egy amerikai hadosztály állomásoztatásának finanszírozására, továbbá 4,75 milliárd dollár értékben rendelt Patriot rakétarendszereket (*Lisiakiewicz*, 2018). A korszerűtlen MIG-29 vadászgépek esedékes cseréje érdekében pedig 2019-ben megállapodás született 32 db F-35 amerikai gyártmányú harci gép beszerzéséről, összesen 6,5 milliárd dollár értékben (*Reuters*, 2019).

² A FTSE Russell a globális pénzügyi piacokról szolgáltat információkat, adatokat, elemzéseket. A vállalkozás 100 százalékos tulajdonosa a Londoni Értéktőzsde (London Stock Exchange Group, LSEG) és az Információs Szolgáltatási Divízió (Information Services Division) része (*FTSE Russell*).

³ A céget végül a baszk CAF vásárolta fel.

ruházattal foglalkozó LPP (HVG, 2018). Kiemelendő, hogy a lengyel, illetve a magyar tőzsdén jegyzett ökoinnovatív cégek pénzügyi jövedelmezősége meghaladja az e téren nem aktívak hasonló mutatóit, ami azt jelenti, hogy a régióban is vannak aktív, innovatív és tőkeerős cégek, amelyek mintaként szolgálhatnak a feltörekvő kis- és középvállalkozók számára. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az ökoinnovatívabb cégek a nagyobb vállalkozások közül kerülnek ki (*Przychodzen* és *Przychodzen*, 2015).

A cikkben Lengyelország helyzetét, gazdasági lehetőségeit elemzem. A tanulmány következő fejezetében az ország helyzetét az összehasonlító közgazdaságtan eszközeivel vizsgálom, míg az azt követő fejezetben a nemzetgazdaság főbb kérdéseire (energiabiztonság, közlekedés, európai integráció) térek ki. A tanulmány végén összegzem az eredményeket.

A lengyel intézményrendszer tipizálása

„A kapitalizmus nem merev, egyöntetű rendszer. Számos mutációja van, amelyek közül a történelem szelektál” (*Kornai*, 1999, 595. o.). A különböző modellek fejlődését, sikerességét, illetve annak okait kutatja az összehasonlító kapitalizmus (*comparative capitalism*). A kapitalizmusvariációk (*Varieties of Capitalism*) koncepciójának alapja az, hogy a piacgazdaság működési mechanizmusait jelentős mértékben meghatározzák az ország intézményei és szervezetei (*Hall – Soskice*, 2004). Intézmények alatt a formális és informális szabályok azon rendszerét értjük, amelyet normális körülmények között a gazdasági aktorok normatív, kognitív vagy anyagi okokból követnek. Az intézmények az előbbiekhöz kapcsolódva azon entitások, amelyek szabályai hozzájárulnak a politikai gazdaság intézményeihez (*North*, 1990, 3. o. Idézi: *Hall – Soskice*, 2004).

A kapitalizmusvariációk koncepciójának kidolgozásában *Andrew Schonfield* végzett úttörő munkát, azonban a terület első nagyobb volumenű összefoglaló művét *Peter Hall* és *David Soskice* állították össze (*Nölke és Vliegenthart*, 2009). A modell az államot tekinti elemi területi egységnek, ugyanis az identitás és ehhez kapcsolódóan az intézmények is eltérőek lehetnek kisebb területi egységenként, a jogszabályi környezet azonban legfeljebb az alkotmányos régiók szerint változik. Mivel a piacgazdaság belső szerkezete az elemzés tárgya, a koncepció fókuszpontjában a vállalatok állnak (*Hall – Soskice*, 2004).

A modell a kapitalizmus két ideáltípusát, a koordinált piacgazdaságot (Coordinated Market Economy, CME) és a liberális piacgazdaságot (Liberal Market

Economy, LME) különíti el. A szerzők öt olyan paramétert emelnek ki, amelyek a két ideáltípust elkülönítik, ezek 1. a pénzügyi elosztórendszer, 2. a vállalatirányítás, 3. az iparági kapcsolatok, 4. az oktatás, valamint 5. az innovációk transzfere (Hall – Soskice, 2004). Az ideáltípusok főbb jellemzőit az 1. táblázatban mutatom be.

1. táblázat

A különböző kapitalizmusvariációk főbb ismérvei

	Liberális piacgazdaság (LME)	Koordinált piacgazdaság (CME)	Függő piacgazdaság (DME)	Kétszeresen függő piacgazdaság (DDME)
Koordinációs mechanizmus	Piaci verseny és formális szerződések	Vállalatok közötti kapcsolatok és szervezetek	Transznacionális vállalatok belső hierarchiájától való függés	Transznacionális vállalatok belső hierarchiájától, illetve kormányzati kapcsolatoktól való függés
Beruházások finanszírozásának forrása	Bel- és külföldi tőkepiacok	Hazai bankok, belső források	FDI és külföldi tulajdonú bankok	FDI és külföldi tulajdonú bankok, továbbá központi költségvetés, EU-s források, illetve állami bankok
Vállalatirányítás	Külső kontroll/ széles körű tulajdonosi struktúra	Belső kontroll/ koncentrált tulajdonlás	Transznacionális vállalkozások központjának kontrollja	Transznacionális vállalkozások központjának kontrollja, közvetett és közvetlen állami kapcsolatok szükségessége, központilag irányított állami vállalatok
Ipari kapcsolatok	Piaci alapú, kevés kollektív szerződés	Korporatista, konszenzusos, iparági vagy országos kollektív szerződések	Képzett munkaerő megtartása, vállalati szintű szerződések	Képzett munkaerő megtartása, vállalati szintű szerződések, erős állami befolyás, széles körű és centralizált közszféra
Oktatás	Általános képesség, jelentős K+F ráfordítás	Vállalati vagy iparági specifikus tudás, szakmai képzés	Továbbképzések korlátozott finanszírozása	Továbbképzések korlátozott finanszírozása, domináns állami szerep
Innovációk transzfere	Piaci alapon, formális szerződések szerint	Jelentős a közös műveletek és a szervezetek szerepe	Transznacionális vállalatokon belüli transzferek	Transznacionális vállalatokon belüli transzferek, állami erőforrások, koordináció és transzfer

	Liberális piacgazdaság (LME)	Koordinált piacgazdaság (CME)	Függő piacgazdaság (DME)	Kétszeresen függő piacgazdaság (DDME)
Komparatív előnyök	Radikális innováció	Tőkejavak inkrementális innovációja	Részben sztenderdizált ipari javak összeszerelése	Részben sztenderdizált ipari javak összeszerelése, gazdaságpolitikák és politikai prioritások könnyebb megvalósítása, kedvező környezet államilag kedvezményezett szektorok számára

Forrás: LME, CME és DME oszlopok esetén: *Nölke és Vliegenthart* [2009], 680. o., DDME esetében: *Bank* [2017], 33. o.

A *koordinált piacgazdaság (CME)* elsősorban Németországot, Ausztriát, de bizonyos specialitásokkal együtt Japánt is jellemzi. Ezen országokban kitüntetett szerep jut az informális szerződésekre, amelyek a szereplők, így a munkavállalók, állam és a vállalatok számára egyaránt biztonságot és kiszámíthatóságot jelentenek. Ennek következtében a munkavállaló az állami oktatási rendszerben a piacon hasznosítható, versenyképes tudást kap, az ágazati vagy országos kollektív szerződések pedig garantálják a munkakörülményeket és a béreket, ezáltal a munkavállaló hosszabb távon járulhat hozzá a cég fejlődéséhez, sikeréhez. A szerződés másik oldala, hogy a vállalatok krízis esetén a megtérülési rátát csökkentik és nem a (munkaerő) költségeket, ami hozzájárul a piaci részesedés növeléséhez. Ezt a biztonságot a vállalatok koncentrált tulajdonosi szerkezete garantálja, amelyben nem ritka a kereszttulajdonlás vagy akár az állami részvétel sem. Fontos ismerv továbbá, hogy mivel a béreket legalább ágazati szinten állapítják meg, a munkaerő vándorlása nem jellemző. Az iparági legjobb gyakorlatok rendszerint az iparági együttműködések, valamint a sztenderdizáció által terjednek el (*Hall – Soskice*, 2004).

A *koordinált piacgazdaság* számos hasonlóságot mutat *Camagni* [1995] innovációs milióvel kapcsolatos modelljével, amelyben a visszamaradott régiókban először a szektorok közötti szinergiákat aknázzák ki, majd a sikeres gyakorlatok diffúziójára kerül sor, amelyet a fejlett és hagyományos technológiák „keverése” (*blending*) követ. A negyedik lépés a meglévő termékek/technológiák újszerű alkalmazása, az ötödik a kisebb léptékű (inkrementális) innovációk végrehajtása, végül pedig a radikális innovációkra kerül sor. A koordinált piacgazdaság ezen logika utolsó előtti lépcsőjét, a meglévő termékek inkrementális fejlesztését jelenti, amelyet az iparági szereplők a társadalmi intézményeken alapuló együttműködése tesz lehetővé.

A *liberális piacgazdaság (LME)* ezzel szemben a piaci koordinációra helyezi a hangsúlyt. A modellben szinte kizárólagos a formális szerződések alkalmazása, ritkák az iparági kollektív szerződések, a vállalati összefonódások pedig tiltottak. A kollektív szerződések hiánya következtében gyakori a munkaerő vándorlása és a bérverseny, amelyet a generális tudást fókuszba helyező oktatási rendszer is támogat. A munkaerő nagyobb mobilitása, valamint a bérverseny következtében a modell elsősorban a radikális innovációknak kedvez (*Hall – Soskice, 2004*).

A keretrendszer legfőbb kritikája lehet, hogy a fejlett nyugati országok elemzésére készült, a kevésbé fejlett gazdaságokra való alkalmazása túlnyúlik a modell keretein (*Bohle és Greskovits, 2012*). A kritika feloldására a kutatók a kapitalizmus új változatainak feltárására vállalkoztak. Ilyen a *Nölke és Vliegenthart [2009]* által a kelet-közép-európai államokra (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) kidolgozott harmadik kapitalizmusvariáció, amelyet *függő piacgazdaságnak* (Dependent Market Economy, DME) neveznek. A szerzők szerint a régió számára speciális helyzetet eredményezett, hogy a KGST felbomlását követően a nyugati orientáció mellett döntött. Az államok piacnyitását követően a helyi tőke- és szakértelemhiány miatt elsősorban a nyugati transznacionális vállalatok vettek részt a szocialista vállalatok privatizálásában, ami a gazdaság szerkezetét az évtized végére alapvetően változtatta meg. A beáramló külföldi tőke segített a tranzíciós válság leküzdésében és gyors gazdasági növekedést okozott – ezért is nevezi *Leven [2011]* a V4-eket, valamint Romániát és Bulgáriát a „fejlett keletnek” (Developed East). Fontos kiemelni, hogy a modellben az FDI megkülönböztetett szerepét nem a gazdaságban betöltött relatív jelentősége, hanem a külföldről beáramló és a hazai tőkekihelyezések aszimmetriája okozza (lásd a *2. táblázatot*). A működőtőke-állomány tekintetében a V4-országok között jelentős eltérések mutatkoznak – míg Lengyelország a többi országhoz képest alacsony FDI-állományok alapján kifejezetten zárkózzottnak tekinthető, addig Magyarország esetében a magas belföldi FDI-állomány mellett viszonylag jelentős tőkekihelyezés is mutatkozik. Ugyanakkor az országokban befektetett külföldi tőke valamennyi esetben többszörösen meghaladja az országokból kihelyezett tőke mennyiségét, ami a régió feltörekvő jellegét mutatja.

**A működőtőke-állomány GDP-hez viszonyított aránya a V4-országokban,
illetve az Európai Unióban**

		1995	2016	2017	2018
Szlovákia	Beáramlott FDI-állomány	6,5	52,9	58,3	53,6
	Kiáramlott FDI-állomány	0,7	2,9	3,6	3,5
	<i>Beáramlott és kiáramlott FDI aránya</i>	9,29	18,24	16,19	15,31
Csehország	Beáramlott FDI-állomány	12,3	62,5	72,2	64
	Kiáramlott FDI-állomány	0,6	10	15	14,4
	<i>Beáramlott és kiáramlott FDI aránya</i>	20,50	6,25	4,81	4,44
Lengyelország	Beáramlott FDI-állomány	5,6	40	45,3	39,6
	Kiáramlott FDI-állomány	0,4	5,9	5,7	4,9
	<i>Beáramlott és kiáramlott FDI aránya</i>	14,00	6,78	7,95	8,08
Magyarország	Beáramlott FDI-állomány	24,4	64	64,9	57
	Kiáramlott FDI-állomány	0,6	19,9	21,5	18,6
	<i>Beáramlott és kiáramlott FDI aránya</i>	40,67	3,22	3,02	3,06
Európai Unió	Beáramlott FDI-állomány	13,1	52,1	58,6	53,9
	Kiáramlott FDI-állomány	17,6	62	68,1	61,4
	<i>Beáramlott és kiáramlott FDI aránya</i>	0,74	0,84	0,86	0,88

Forrás: UNCTAD [2019a], saját szerkesztés.

Az országok duális gazdaságának – vagyis a tőkeszegény és exportra korlátozottan képes hazai tulajdonú kis- és középvállalkozásokra, valamint az exportra termelő transznacionális vállalatokra osztható gazdaságnak – egyszerre oka és következménye a külföldi befektetésekre alapozott gazdasági fejlődési modellnek. Egyrészt a KGST felbomlását követően az országokban legfeljebb néhány olyan vállalat volt, amely rendelkezett piacképes termékkel, elegendő tőkével, valamint menedzsment-ismerettel, amely a nyugati piacokra való termelést, illetve befektetést lehetővé tette volna. Ezen feltehetően a nyugati országok piacvédő intézkedései is súlyosbíthattak. Másrészt a külföldi működő tőkét letelepíteni kívánó gazdaságpolitika követése miatt kevesebb állami gazdaságfejlesztési forrás jut a hazai kis- és középvállalati szektorra.

A *függő piacgazdaság* versenyelőnye a magasan képzett és a magországokhoz képest olcsó munkaerőben rejlik, ami alkalmassá teszi a termelési feladatok ellátására. Ezen országok gazdaságai különösen erősen támaszkodnak a külföldről beáramló működő tőkére. Tekintettel arra, hogy a külföldi tőke a közepes hozzáadott értékű munkafolyamatokat szervezi ki, az országok innovációs potenciálja rendszerint alacsony, továbbá hajlamosak lehetnek bennragadni a közepes fejlettségű országok kategóriájában (*middle income trap*). A helyzetet súlyosbíthatja, ha az oktatási rendszer túlzottan egyes iparági igények vagy a formális kvalifikációk teljesítésére törekszik. Ebben az esetben ugyanis kitörési lehetőség csupán a külföldi továbbtanulás vagy a magániskolák által képzelhető el, az állami oktatásban részt vevők pedig a nemzetgazdaságot nem képesek kiszabadítani a közepes fejlettségből (*Tarlea–Freyberg–Inan, 2018*).

A függő piacgazdasági modellt *Bank* [2017] annyiban egészíti ki, hogy a magyarországi piacgazdaság függése kettős, ugyanis a gazdasági folyamatokat nemcsak a transznacionális vállalatok, hanem a széles körű és egyes esetekben fokozódó állami szerepvállalás is torzítja.

Farkas Beáta [2017] *Hall – Soskice* [2004] vagy *Nölke és Vliegenthart* [2009] elemzéseitől eltérően az Európai Unió valamennyi országát egységes modellben vizsgálta. Eredményei alapján a kelet-közép-európai poszt szocialista államok ugyan heterogén csoportot alkotnak, a magállamoktól való fejlettségbeli távolság mégis nagyobb, mint a közöttük levő eltérések. Összegzésként tehát megállapítható, hogy ha a V4-ek, így Lengyelország esetében a külföldi működő tőke gazdaságban betöltött jelentős szerepét modellképző ismérvként nem is fogadjuk el, az EU kelet-közép-európai új tagállamai az EU magországaitól mindenképpen szignifikánsan eltérő kapitalista berendezkedést alakítottak ki.

A nemzetgazdaság kulcsterületeinek elemzése

A lengyel nemzetgazdaságból három kulcsterületet emelünk ki, olyanokat, amelyek az európai integráció szempontjából fontosak: a gazdaság struktúráját, a közlekedési infrastruktúrát, valamint az energiabiztonságot. Valamennyi terület esetében megbízható forrásokra támaszkodva kíséreljük meg elemezni Lengyelország jelenlegi helyzetét és jövőképét.

Kolodko [2017] szerint Lengyelország számára az euró bevezetése lehetőség a magrégióhoz való kapcsolódásra. A lengyel eurónak különös jelentőséget ad, hogy a brexittel⁴ jelentős gazdasági tényező távozik az EU-ból, így a legnagyobb, nem eurót használó tagállam valutaközösséghez való csatlakozása az országnak különös súlyt adna.

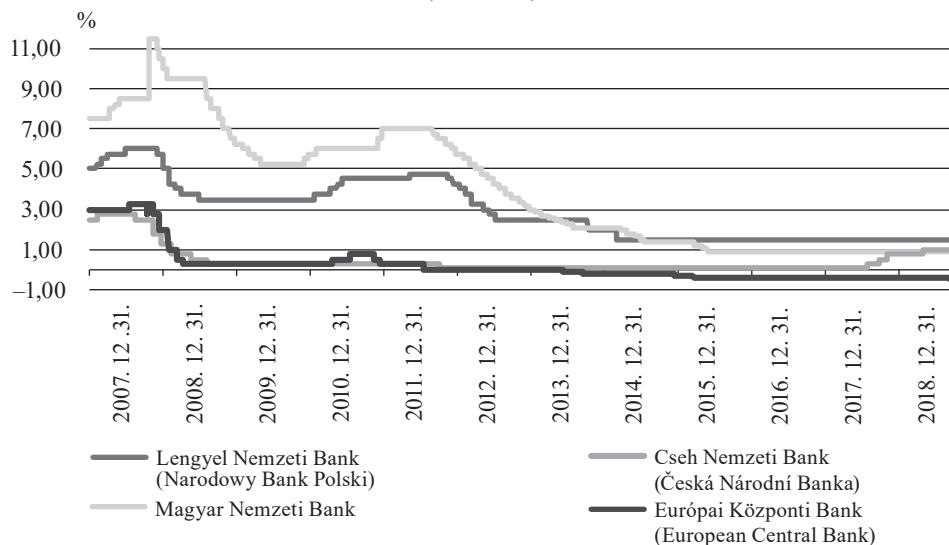
A Világbank adatai alapján a lengyel export 56 százaléka, míg az import 47,6 százaléka eurót használó⁵ országokkal bonyolódik. Az EU 28 tagállamát tekintve a két érték 78,9, illetve 59,55 százalék. Amennyiben nemcsak az országokat, hanem az euróban denominált kereskedelmet tekintjük, akkor a külkereskedelem kb. 70 százaléka euróban történik. A lengyel euró bevezetése jelentős mértékben csökkenthetné a devizakockázatot, ami az adminisztratív terhek csökkenésével együtt tíz év alatt csaknem 15 százalékos GDP-növekedést okozhatna, jelentős mértékben javítva a lengyel állampolgárok életszínvonalát. További gazdasági előnyként említhető a devizatartalék tartásának csökkenő terhe, valamint a valutaunió nyomán az államadósság alacsonyabb költsége (*Kolodko*, 2017). A valutaunióhoz történő csatlakozás elleni egyik legfőbb érv, hogy a lépéssel az ország feladni kényszerül független monetáris politikáját. Ugyanakkor a nemzeti valutával rendelkező kelet-közép-európai államok monetáris politikája már ma is csupán *részben* független. *Goczek és Partyka* [2019] kimutatta, hogy hosszú távon az eurózónán kívüli tagállamokban a kamatlábak követik az eurózónában tapasztalható kamatlábakat – például az eurózóna reál kamatszintjének 1 százalékos változása esetén az eurózónán kívüli kelet-közép-európai EU-tagállamokban és Norvégiában a kamatszint azonos irányú, 0,75–0,8 bázispontos változása várható. Ez azt jelenti, hogy az integráció költségei a becslőnél alacsonyabbak. A V4-országok (kivéve Szlovákia) központi bankjai, illetve az Európai Központi Bank referenciakamat-rátái rendre alacsony kamatszintet határoztak meg és tartanak fenn a gazdasági növekedés elősegítése céljából. Habár Csehországban 2018 augusztusa óta több kamatemelést is végrehajtottak, ezekkel együtt is illeszkedik a magyar (0,9 százalék), illetve a lengyel (1,5 százalék) értékekhez (lásd az *1. ábrát*).

⁴ Cikkünk írásakor még egyaránt elképzelhető a brexit egyoldalú visszavonása és a hard brexit is.

⁵ Az eurózónán kívüli, de eurót használó országként tekintünk Montenegróra, ahol a lengyel külkereskedelem aránya az import, illetve az export 0,01, illetve 0,02 százalékát teszi ki. Hasonló Koszovó státusza is, de az országra nem áll rendelkezésre adat. Bosznia-Hercegovinát az elemzésből elhagytuk, ugyanis nem eurót, hanem a német márkához – így pedig az euróhoz – fixen rögzített konvertibilis márkát használ. A külkereskedelem volumene ebben az esetben is elhanyagolható.

A V4-országok (kivéve Szlovákia) és az Európai Központi Bank referenciakamat-rátái

(Százalék)



Forrás: Központi bankok adatai alapján saját szerkesztés.

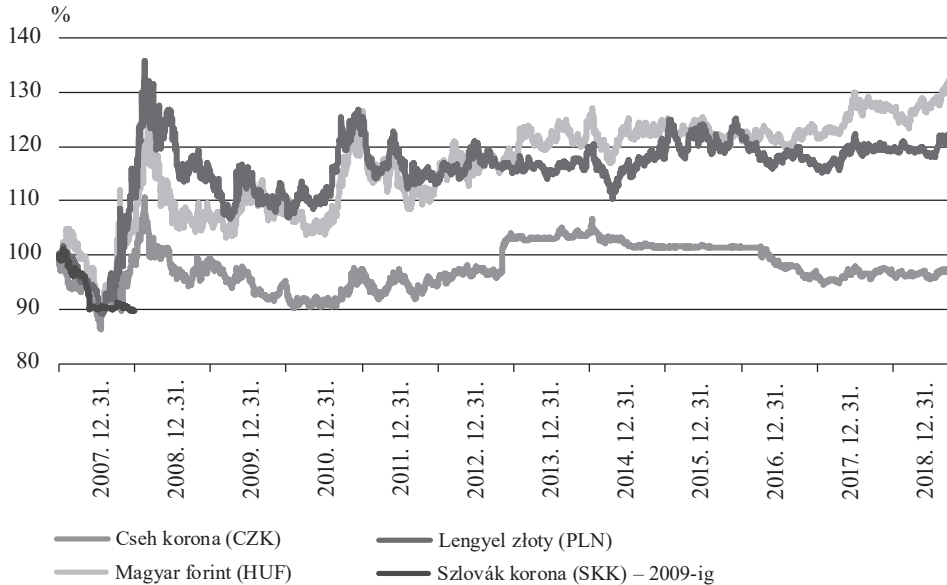
Ugyanakkor a lengyel lakosság nem támogatja az euró bevezetését – az Eurobarométer adatai alapján 2018-ban csak a népesség 48 százaléka európartí. Ez a 2017. évi 43 százalékhöz képest emelkedést jelent, mégsem beszélhetünk erőteljes társadalmi támogatottságról. *Kolodko* [2017] szerint ugyanakkor a közvélemény erős kormányzati kampánnyal a bevezetés mellé állítható. Kérdéses azonban, hogy a kormányzati szándék megvan-e. A lengyel igazságügyi reform – amelynek keretében az alkotmánybíróság tagjait a kormánypárt tagjaival töltötték fel, továbbá a legfelsőbb bíróságot az igazságügyi minisztérium alá sorolták – nem járul hozzá a mélyebb integráció megvalósításához (*Kovács–Scheppele*, 2018).

Az FDI-tól függő piacgazdaságok számára a nemzeti valuta megőrzése különös jelentőségű, ugyanis annak leértékelése a munkaerőköltség külföldi devizában kifejezett értékén keresztül javíthatja a versenyképességet, illetve támogatja az exportot. Ugyanakkor a nemzeti valutát használó visegrádi országok között a nemzeti valuta jelentősebb leértékelésére kizárólag Magyarország esetében került sor – Lengyelor-

szág és főként Csehország esetében a zloty, illetve a korona árfolyama kisebb kilengésektől eltekintve hosszabb ideje állandónak tekinthető (lásd a 2. ábrát).

2. ábra

A V4 országok nemzeti valutáinak euróhoz viszonyított árfolyama
(2007. 12. 31. = 100 százalék)



Forrás: Európai Központi Bank.

A lengyel kormány intézkedései következtében több kötelezettségzegési eljárás zajlik az országgal szemben, továbbá aktiválták az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) 7. cikke szerinti eljárást, ami az ország EU-ban való elszigetelődését okozhatja. Habár a kritikák következtében a kormány mérsékeltebb hangvételre váltott, egyesek már az EU-ból való kiválás (ún. „polest”) előkészítését látják (*Der Spiegel*, 2018b). Ugyanakkor véleményem szerint a polexit két okból sem reális forgatókönyv. Egyrészt a lengyel kormánypárt (PiS) populista politikát követ. Ez értelmezésünkben azt jelenti, hogy a népszerűség fenntartása és növelése érdekében 1. a párt elveit rugalmasan változtatja, 2. a komplex jelenség túlzott egyszerűsítésével, valamint nacionalista szövegekkel tematizálja a közbeszédet (*Heinisch*, 2019). A jelenséget jól mutatja, hogy a PiS a 2019. májusi európai parlamenti választá-

sokat megelőző kampányban már sokkal inkább az EU-n belüli, mintsem az EU elleni harcosként határozta meg magát. Az eredmények alapján ez az eltávolodás az európai szélsőjobb kommunikációs paneljeitől a PiS számára választási győzelmet jelentett (*Der Spiegel*, 2019a), továbbá Lengyelország delegáltja kapta a 2019-ben megalakuló új Erópa Bizottságban a kiemelten fontos agrárbiztosi pozíciót (*Der Spiegel*, 2019b). Másrészt az EU-n belül elszigetelődött, vagy esetlegesen az EU-ból kilépő (lásd: „polexit”) Lengyelország az ősi ellenség Oroszország és a világ jelenlegi legnagyobb piaca közé ékelődne, egyaránt elzárva szárazföldi, tengeri és légi kijárataitól. Mindeközben a *hagyományosan* erős amerikai–lengyel kapcsolatok *Trump* elnök Amerika-központú külpolitikája, valamint az USA földrajzi távolsága következtében egy esetleges polexitet követően meglehetősen alacsonyak lennének.

A 2019-es év a lengyel kormány számára a brexit miatt további kockázatokat jelenthet, ugyanis a rendezetlen kilépés esetén kérdéses lehet a Nagy-Britanniában dolgozó kb. egymillió lengyel állampolgár további sorsa.

A brexit ugyanakkor Lengyelország számára két okból is kitörési lehetőséget jelent. Egyrészt Lengyelország versenyképes alternatíva a Nagy-Britanniából távozó vállalatok számára, ugyanis a lengyelek kb. 70 százaléka legalább egy idegen nyelvet beszél (Eurostat, 2017), továbbá a más európai nagyvárosokhoz (lásd: Frankfurt am Main, Párizs, München stb.) képest több irodai kapacitás áll rendelkezésre, van lehetőség azok bővítésére, valamint a bérleti díjak is sokkal kedvezőbbek. Másrészt jelentős számú angolul jól beszélő, liberális piacgazdaságban érvényesülni képes munkavállaló térne vissza, amennyiben a brexit érintené a lengyel munkavállalók egy részének vagy egészének a Nagy-Britanniában való tartózkodási jogát. Ők a külföldön megszerzett know-how segítségével modernizálhatnák a lengyel intézményrendszert, ami lehetővé tenné a kis- és középvállalati szektor versenyképességének erősítését.

Gazdasági struktúra

Lengyelország volt az egyetlen EU-tagállam, amely a 2008-as gazdasági világválságot gazdasági recesszió nélkül vészelte át (*Leven*, 2011), amit a hazai piac, valamint a bankrendszer jellemzőivel magyarázhatunk.

A belső fogyasztás kelet-közép-európai EU-tagországokhoz mérten magasabb aránya, valamint a gazdaság nagyobb zártsága fokozza a gazdaság külső gazdasági sokkokkal szembeni ellenállóságát (*A gazdasági válság...*, 2010). A lengyel vállalkozások számára hatalmas lehetőséget jelent, hogy Lengyelország nagy területű,

lakossága etnikailag homogén, nyelve eltér a szomszédjaitól, továbbá egyedi kulturális örökséggel rendelkezik (Leven, 2011). Ezen adottságok a lokalizáció költségei következtében emelik a külföldi vállalkozások belépési korlátait, míg a megfelelő méretű belső piac lehetővé teszi a nemzetközi piacon is versenyképes *nemzeti bajnok* cégek létrejöttét. A nemzetközi piacon aktív és sikeres lengyel vállalkozásokra jó példa a közösségi közlekedési járműveket (például buszok, villamosok stb.) gyártó Solaris (HVG, 2016), vagy a ruházattal foglalkozó LPP (HVG, 2018). A lengyel cégek nemzetközi terjeszkedését jól mutatja, hogy 2018 és 2019 között a Magyarországra történő export (forintban számolva) csaknem háromszorosára emelkedett (G7, 2019). Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az UNCTAD bilaterális FDI-statisztikái (UNCTAD, 2019b) szerint a magyar vállalkozások 2012-ig csaknem kétszer annyi működő tőkét helyeztek ki Lengyelországba (1239 millió dollár), mint a lengyelek Magyarországon (637 millió dollár).

Fontos kiemelni, hogy magyarországiakhoz hasonlóan a lengyel nemzeti bajnok vállalatok számára is gyakran adódik egy *felső növekedési korlát*, ami után a tulajdonosok rendszerint a cég értékesítése mellett döntenek. Az elmúlt évtizedből ilyen eset a Solaris felvásárlása 2018-ban, de hasonló történt a magyar Fornettivel, a Szentkirályival, vagy a Sziget Fesztivált is szervező céggel. A vásárló valamennyi esetben szakmai befektető, mégis úgy tűnik, a kelet-közép-európai régió országai csak ritkán tudnak *kitermelni* saját multinacionális vállalatokat.

A helyzet kezelésére Lux [2017] a versenyképes *hazai* vállalkozások felépítésére az iparpolitikai és állami támogatási lehetőségek maximális kihasználását javasolja. A koordinált piactudományokban megszokott módon a többgenerációs és növekedésorientált családi vállalkozások – megfelelő menedzsmenttudás és tőkeerő mellett – a nemzetközi piacon is versenyképesek lehetnek, ennek előnye kettős. Egyrészt a *kritikus tömeg* elérését követően sem feltétlen a szakmai befektetők részére történő értékesítés, hanem a tőzsdére lépés lehet az alternatíva a továbblépésre. Másrészt a családi vállalkozásokat övező nagyobb bizalom hozzájárulhat az intézményrendszer konszolidálásához, a hosszabb távú tervezéshez.

A gazdaság versenyképességét fokozza, hogy a bankrendszert hazai szereplők dominálják, a külföldi tulajdonosok pedig a hosszú távú megtérülést tartják szem előtt, amelynek keretében átadják a magországokban felhalmozott know-how-t is. Szintén jelentős előnyt jelent – főként a magyar, a horvát, illetve a román bankrendszerekkel szemben –, hogy a lakossági jelzáloghitelezést korábban is hazai devizában, zlotyban denominálták, aminek következtében a devizahitelezés kockázatai a bankrendszeren kívülre kerültek. Érdekes módon fejletlen végrehajtási gyakorlatai

is hozzájárultak a válságállósághoz, ugyanis a hitelek tömeges bedőlésének elmaradásával a lakásárak az egyéb kelet-közép-európai országokhoz képest kevésbé csökkentek, ami lassította a válság terjedését (Leven, 2011).

Leven [2011] további előnyként emeli ki a gazdaság diverzifikáltságát. Míg Szlovákia vagy Magyarország erőteljesen kitett a külföldi, jellemzően német autóipari működő tőkének és a piacnak, addig a lengyel export több iparág között oszlik meg. Minden lehetősége ellenére azonban a lengyel gazdaság is nettó működőtőke-importőr. Az UNCTAD 2019-es adatai alapján a belföldi működőtőke-állomány a GDP csaknem 40 százalékát teszi ki, míg a lengyel cégek külföldi befektetései a GDP 4,9 százalékára rúgnak (lásd a 2. táblázatot). A statisztikák tanúsága szerint az olló tovább nyílik, ugyanis a tőkebeáramlás rendre meghaladja a GDP 10 százalékát, míg a kiáramlás – 2016 kivételével – 2005 és 2018 között évi 3 százalék körül alakult (UNCTAD, 2019a). Az adatok alapján e téren alátámasztható Lengyelország függő piacgazdasági besorolása.

Közlekedési infrastruktúra

Lengyelország *hajózási* lehetőségei elsősorban a Balti-tengerre korlátozódnak. Az ország tengeri kikötői közül négy⁶ a transzeurópai közlekedési hálózat (Trans-European Transport Network, TEN-T) maghálózatához (core), egy pedig a kiegészítő (comprehensive) hálózatához tartozik. TEN-T jelentőségű belvízi útvonal Lengyelországban csak az Oderán van, amely Berlin, illetve Magdeburg felé nyújt eljutási lehetőséget. Ez ugyan lehetővé teszi a főbb közép-európai desztinációk (Prága, Bécs, Budapest stb.) elérését, azonban az óceánok felől ez vélhetően kedvezőbb módon kivitelezhető Hollandiából a Rajnán, vagy Hamburg irányából az Elbán keresztül. Az észak–déli irányú eljutás a közúti és a vasúti szállítási módokkal szintén lényegesen kisebb kitérőkkel megoldható.

Mind a közúti, mind a vasúti infrastruktúra terén elsősorban a kelet–nyugati irány a meghatározó. Ennek oka elsősorban az, hogy az észak–déli folyosók a Kárpátokon történő átkelést teszik szükségessé.

Lengyelországban a 2007 és 2013 közötti európai költségvetési periódusban 1500 km gyorsforgalmi út épült, ami a hálózat megduplázódását jelentette. A 2012-re elért 0,44 km/100 km² gyorsforgalmi út sűrűsége azonban így is elmarad mind az EU-15, mind az új tagországok átlagától⁷ (PwC, 2016). A fejlesztések megvalósítása

⁶ Świnoujście, Szczecin, Gdynia és Gdańsk.

⁷ Az EU-15 esetén ez az érték 2,73 km/100 km², míg az új tagállamok (kivéve Ciprus és Málta) esetében 0,97 km/100 km².

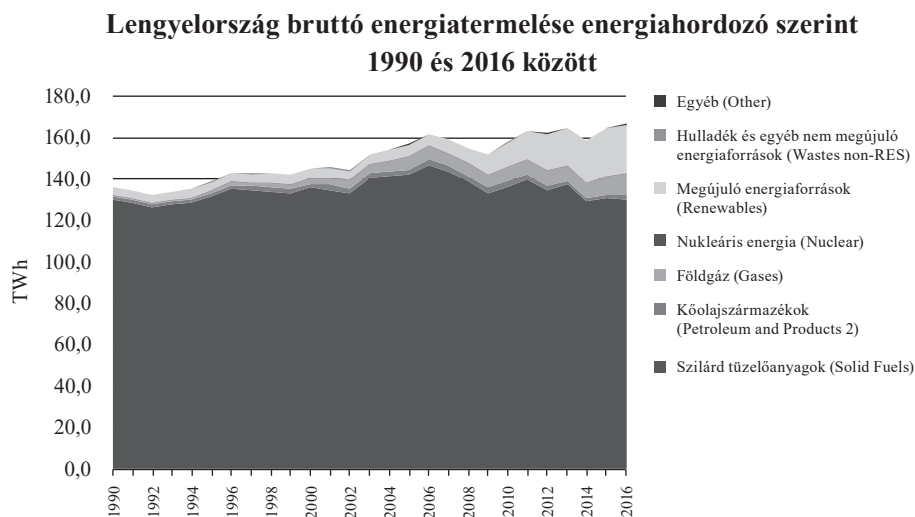
során – az egyéb nemzetgazdasági célok mellett – jelentős súllyal eshetett latba a 2012-es közös lengyel–ukrán labdarúgó Európa-bajnokság megrendezése is.

A vasúti infrastruktúra terén a legnagyobb kihívást – és egyben lehetőséget – Fehéroroszország és a Balti államok közelsége jelenti. A kihívás abban rejlik, hogy posztsovjet államokban a széles nyomtávú vasút a bevett, míg Lengyelországban az európai normálnyomtáv rendszeresített. Ez a helyzet ugyan jelentős beruházásokat igényel és erőteljesen determinálja az ország hídszerepét a kelet–nyugati irányú vasúti forgalomban. Ezt a helyzetet aknázná ki a kínai az „Egy övezet, egy út” (One belt, one road) terv is. Szintén a lengyel hídszerepet erősíti a Balti államok Lengyelországgal összemérhető ruszofóbiája is, amelynek keretében az Európai Hálózatfinanszírozási Eszköz (*Connecting Europe Facility*, CEF) finanszírozásával valósítják meg a Rail Baltica nevű, Lengyelországot és Észtországot összekötő kétvágányú, normálnyomtávú villamosított vasúti korridort (Rail Baltica).

A vasúti személyszállítás esetén egy új terv a V4-tagországokat összekötő gyorsvasút kiépítése. Bár a kapcsolat két nyomvonalon, kelet felé Debrecen és Kassa felé, vagy Debrecen és Nagyvárad felé is megvalósítható, a legnagyobb hasznosságot vélhetően az európai gyorsvasúti hálózatba integráltan a Bécsen keresztülhaladó nyomvonal hozhatja. A projekt előkészítését a 1174/2018. (III. 28.) kormányhatározat rendelte el, így a nyomvonal és a költségek meghatározása 2019 végére történhet meg.

Energiabiztonság és klímaváltozás

Lengyelország energiatermelését a fosszilis energiahordozók erőteljesen determinálják. A megújuló energiaforrások (elsősorban szél és biomassza) energiatermelési mixben betöltött szerepe 2008-tól jelentősen emelkedett, és 2016-ra a nettó energiatermelés csaknem 14 százalékát tette ki (*Raszkowski és Bartniczak*, 2019; EB, 2018). A szilárd energiahordozók szerepe azonban a rendszerváltás óta lényegében nem csökkent (EB, 2018). (Lásd a 3. ábrát.) A fosszilis alapokon nyugvó energiatermelési összetétel következtében az ország szénlábnyoma kiemelkedő – az elektromosság szénintenzitása Lengyelországban megközelítőleg 700-750 g/kWh, míg Magyarországon 300-350 g/kWh (*electricitymap.org*).



TWh, forrás: EB, 2018, saját szerkesztés.

Az energiatermelés alapját a dél-lengyelországi szénbányákban kitermelt fekete kőszén jelenti. A lengyel villamosenergia-termelés csaknem négyötödét a szén-erőművekben állítják elő. A szénre épülő gazdaság által kibocsátott üvegházhatású gázok (ÜHG) jelentős mértékben járulnak hozzá a klímaváltozáshoz (*Der Spiegel*, 2018c), ezen felül az Európai Unióban Lengyelországban a leginkább szennyezett a levegő (*Riedel*, 2019).

A szén kiegészítésére, illetve helyettesítésére jelentősebb gázerőmű-kapacitás épült ki a rendszerváltást követően. A gáztüzelés az energiatermelés mellett – az alacsonyabb légszennyezés következtében – a háztartások fűtésében is kedvező alternatívát nyújthat. Ugyanakkor Lengyelország földgáz tekintetében importra szorul – az ország 1944 óta importál földgázt Oroszországból, amelynek volumene 2018-ban 10 milliárd köbmétert tett ki. A lengyel kormány Oroszországgal szembeni aggodalmai következtében ez energiabiztonsági szempontból kockázatokat hordoz. Az import diverzifikálása érdekében 2018-ra elkészült Świnoujście-ben az LNG terminál, és 2018-ra a korábbi duplájára, 3 milliárd köbméterre növelte a Katarból származó import mennyiségét. Az LNG-kapacitás további növelését tervezik, amelynek keretében a kikötő 2020 utánra évente 7,5 milliárd köbméter gáz fogadására válik alkalmassá. A diverzifikáció másik eleme a balti-tengeri vezeték (*Baltic Pipe*), amelynek

megépülte után évi 8,78 milliárd köbméter norvég gáz szállítása oldható meg. A határos uniós tagországokhoz kapcsolódó vezetékszakaszok kiépítésével nem volna szükség a 2022-ben lejáró Gazprom-szerződés meghosszabbítására (*Bloomberg*, 2018).

Ugyanakkor a gazdaság dekarbonizációja jelentős erőfeszítéseket igényel – míg az EU 2030-ra a megújuló energiaforrások 32 százalékos részarányának elérését tervezi, a lengyel kormány célszáma kevésbé ambiciózus, csupán 21 százalék (*portfolio.hu*, 2019). Ennek oka hármас:

1. a hazai szénen alapuló energiaipar kb. 100 ezer főt foglalkoztat, ami nemzetgazdasági szinten is jelentősnek tekinthető (*portfolio.hu*, 2019). Ezen felül a szénbányász szakszervezetek számos privilégiumot megőriztek, ami tovább erősíti érdekérvényesítő képességüket (*Riedel*, 2019);
2. az energiatermelés dekarbonizációja jelentős tőkebefektetéseket igényelne, ami a lakossági energiaárak emelését jelentené. Mivel ennek felvállalása politikailag érzékeny téma, a kormány a lakossági árak kiegyenlítésének „magyar megoldását” is számításba vette. Ugyanakkor a megoldás inflációra gyakorolt hatása, valamint az Európai Bizottság esetleges eljárása következtében ezt elvetették (*Riedel*, 2019);
3. Bár a légszennyezés tekintetében már a földgáz alapú fűtésre való átállás is jelentős javulást okozhatna, az importfüggőség fokozásától való félelem, valamint a szén alacsony lakossági ára következtében egy ilyen folyamat valószínűtlen.

Az ENSZ közgyűlése által 2015-ben elfogadott „Fenntartható Fejlődési Keretrendszer 2030 – Agenda 2030” című dokumentumban a 2015 és 2030 közötti időszakra vonatkozóan megfogalmazott célkitűzések megvalósítására Lengyelország 2017-ben elfogadta a Felelős Fejlődési Stratégiát (Strategy for Responsible Development) (*Raszkowski és Bartniczak*, 2019). Az Agenda 2030 horizontális célrendszerében az energetikai fejlesztésekhez közvetlenül három cél tartozik (Megfizethető és tiszta energia [SDG 7], Fenntartható városok és közösségek [SDG 11], valamint a Fellépés az éghajlatváltozás ellen [SDG 13]), ugyanakkor az energiatermelés externális hatásai számos közvetett, járulékos célkitűzést érintenek. *Riedel* [2019] megjegyzése alapján ugyanakkor a lengyel kormány 1989 óta elfogadott energetikai stratégiái eddig rendre kudarcot vallottak.

Az energiatermelés szénintenzitása csökkentésének forrásigénye hatalmas, így a jelenlegi tervek alapján nem is várható 2030-ig a szénfelhasználás csökkenése.

A lengyel energiasztratégia a 2030–2040 közötti időszakra a következő intézkedésekkel tervezi mérsékelni az energiatermelés szénintenzitását (*portfolio.hu*, 2019)

- a szárazföldi (*onshore*) szélerőművek leépítésével és tengeri (*offshore*) erőművek telepítésével. A szárazföldi kapacitások csökkentése nemcsak a már megvalósult beruházások leépítése, hanem az energiaellátás diverzifikálása szempontjából sem tekinthető hatékonynak;
- atomenergia-kapacitások kiépítésével. *Krzysztof Tchórzewski* energiaügyi miniszter 2019-es bejelentése alapján 2020-ban meghatározzák az első 1-1,5 GWe teljesítményű erőmű helyszínét, amelyet a tervek szerint 2033-ban helyeznének üzembe. 2043-ig összesen 6-9 GWe nukleáris kapacitást adnának át (*WNN*, 2019). Komoly kockázatot jelent azonban, hogy az atomerőmű létesítése – a jelenlegi politikai irányzat mellett – kizárólag az orosz technológia kizárásával valósulhat meg, ami a verseny korlátozása következtében a beruházási költségek további növekedését okozza.

Az említetteken kívül a napenergia, valamint az LNG terminálokra építő rugalmasan szabályozható teljesítményű gázerőművek az energiasztratégia kiegészítő elemét jelenthetik.

Összegzés

Lengyelország Kelet-Közép-Európa meghatározó állama. Az ország nyugati orientációja megkérdőjelezhetetlen – 1999 óta a NATO, 2004 óta az Európai Unió tagállama, kül- és belpolitikáját erőteljesen befolyásolják az Oroszországgal kapcsolatos aggodalmak. Ezek indokolják, hogy

1. Lengyelország rendelkezik GDP-arányosan a NATO hatodik legmagasabb védelmi költségvetésével, több nagy volumenű fegyvervásárlási szerződést kötött az USA-val (lásd: Sikorsky helikopterek, Patriot rakéták, F-35 harci gépek), továbbá az ország jelezte szándékát egy állandó amerikai katonai bázis finanszírozására;
2. Földgázellátásának biztosítása érdekében a Balti-tenger partján az amerikai, illetve a katari LNG fogadására terminált létesített, amelynek bővítése a közeljövőben várható. Lengyelország elkötelezett a szomszédos országokhoz kapcsolódó vezetékek kiépítésében, létrehozva egy észak–déli energetikai tengelyt.

3. A közlekedési folyosó kiépítése során mind az észak–déli folyosók (lásd: Rail Baltica, Budapest–Varsó gyorsvasút), mind a Németország felé való kapcsolódás prioritást élvez.

Fontos kiemelni, hogy a jelenlegi kormány az Európai Unió magállamaival konfrontációs irányt képvisel, amire jó példa az Európai Unió kötelezettségszegési eljárását, valamint az EUMSZ 7. cikke szerinti eljárást kiváltó igazságügyi reform, vagy akár a lengyel euró bevezetésének szabotálása.

Véleményem szerint Lengyelország számára az EU magországaihoz való felzárkózáshoz több körülmény egyidejű teljesülése szükséges, amelyek a következők.

- Az EU poszt-brexít konstellációjában Lengyelország mind gazdaságilag, mind népességét tekintve jelentős politikai tényező lehet. A lengyel érdekeket erősebben figyelembe vevő mélyebb integráció következtében mind az EU, mind Lengyelország komolyabb geopolitikai tényező lehet, megteremtve így a Párizs–Berlin–Varsó-tengelyt – ami már a mai fő közlekedési folyosókhoz is illeszkedik.
- Lengyelország felvétele az eurózónába mind politikai, mind gazdasági téren előnyt jelenthetne mindkét fél számára.
- A brexit következtében Nagy-Britanniát elhagyó cégek számára az ingatlanárak, a szabad irodakapacitások, valamint az idegen nyelveket viszonylag jól beszélő városi populáció ideális telephelyet jelenthet a magas hozzáadott értékű szektorok számára. Az esetlegesen hazatelepülő lengyel munkavállalók szintén hozzásegíthetik a gazdaság versenyképességének növelését, a nemzetközi szinten is sikeres kis- és középvállalkozási szektor kialakulását.
- A gazdasági szereplők számára a legfőbb lehetőséget az ország belső piaca jelenti, ami a külső szereplők számára belépési korlátot, a helyi gazdasági aktoroknak pedig a nemzetközi piacra lépéshez szükséges méret elérésének lehetőségét jelenti. A *nemzeti bajnok* cégek (például: LPP, Solaris Bus stb.) a magyar tapasztalatokhoz hasonlóan egy kritikus méret elérését követően gyakran szakmai befektetők felvásárlási célpontját jelentik.
- A több generációra tervező és nemzetközi szinten is versenyképes családi vállalkozások iparpolitikai támogatása jelentős potenciált hordozhat, ugyanis ezen vállalkozások a kritikus méret elérését követően is leginkább nyíltan működő részvénytársasággá alakulnak, továbbá hosszú távú szemléletük a felek közötti nagyobb bizalmon alapuló vállalkozási kultúrát honosíthatnak meg. Problémát jelent, hogy ez a fejlődési út – jellegeből adódóan – stabil környezetet feltételez és meglehetősen időigényes.

A felsorolt tényezők együttes teljesülésére a jelenlegi euszkeptikus kormányzat mellett csekély esély mutatkozik. Mindazonáltal fontos hangsúlyozni, hogy egy a mélyebb integrációból kimaradó, de az EU-val konszolidált viszonyt ápoló irány is jelentős kitörési potenciált rejthet. A jelenlegi ismeretek mellett ez tekinthető a leginkább valószínű forgatókönyvnek.

Felhasznált irodalmak

Folyóiratcikkek, könyvek

- A gazdasági válság... [2010]: A gazdasági válság és társadalmi következményei. Pénzügykutató alapítvány. Letölthető: https://penzugyututato.hu/sites/default/files/A%20gazdasagi%20valseg%20es%20tarsadalmi%20kovetkezmenyei-20100312_0.pdf
- Bank Dénes [2017]: The double-dependent market economy and corporate social responsibility in Hungary. *Corvines Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 8., No. 1., 25–47. o.
- Bohle, D. – Greskovits, B. [2012]: Capitalist Diversity on Europe's Periphery. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Camagni, R. [1995]: The concept of innovative milieu and its relevance for public policies in European lagging regions. *Papers in Regional Science*, Vol. 74., Issue 4., 317–340. o.
- Farkas Beáta [2017]: Piacgazdaságok az Európai Unióban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Goczek, Ł. – Partyka, K. J. [2019]: Too small to be independent? On the influence of ECB monetary policy on interest rates of the EEA countries. *Economic Modeling*, Vol. 78., május, 180–191. o. Letölthető: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2018.09.019>
- Hall, P. A. – Soskice, D. [2004]: An introduction to varieties of capitalism. In: Varieties of capitalism. The institutional foundations of comparative advantage. Oxford University Press, New York, 1–70. o.
- Kolodko, G. W. [2017]: Economics and politics of the currency convergence: The case of Poland. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 50., Issue 3., 183–194. o. Letölthető: <http://dx.doi.org/10.1016/j.postcomstud.2017.06.003>
- Kornai János [1999]: A rendszerparadigma. *Közgazdasági Szemle*, 46. évf., 7–8. sz., 585–599. o.
- Kovács, K. – Scheppele, K. L. [2018]: The fragility of an independent judiciary: Lessons from Hungary and Poland and the European Union. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 51., Issue 3., 189–200. o. Letölthető: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2018.07.005>
- Leven, B. [2011]: Avoiding crisis contagion: Poland's case. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 44., Issue 3., 183–187. o. Letölthető: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2011.07.001>
- Lisiakiewicz, R. [2018]: Poland's conception of European security and Russia. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 51., Issue 2., 113–123. o. Letölthető: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2018.04.001>
- Lux Gábor [2017]: A külföldi tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 31. évf., 1. sz., 30–52. o. Letölthető: <https://doi.org/10.17649/TET.31.1.2801>
- Nölke, A. – Vliegenthart, A. [2009]: Enlarging the varieties of capitalism. The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, Vol. 61., Issue 4., 670–702. o.
- Przychodzen, J. – Przychodzen, W. [2015]: Relationships between eco-innovation and financial performance – evidence from publicly traded companies in Poland and Hungary. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 90., március 1., 253–263. o. Letölthető: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.11.034>

- Raszkowski, A. – Bartniczak, B. [2019]: On the Road to Sustainability: Implementation of the 2030 Agenda Sustainable Development Goals (SDG) in Poland. *Sustainability*, Vol. 11., Issue 2. Letölthető: <https://doi.org/10.3390/su11020366>
- Riedel, R. [2019]: Analyse: „Grüner Konservatismus“? Über die polnische Klima- und Energiepolitik. Bundeszentrale für politische Bildung. Letölthető: <http://www.bpb.de/internationales/europa/polen/285318/analyse-gruener-konservatismus-ueber-die-polnische-klima-und-energiepolitik> letöltve: 2019. 08. 07.
- Tarlea, S. – Freyberg-Inan, A. [2018]: The education skills trap in a dependent market economy. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 51., Issue 1., 49–61. o.
- Újságcikkek, internetes források*
- 1174/2018. (III. 28.) Korm. határozat a Budapest–Varsó nagysebességű vasútvonal részletes megvalósíthatósági tanulmányának elkészítéséről.
- Bloomberg [2018]. Letölthető: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-08/poland-bets-on-ling-norwegian-gas-as-divorce-with-russia-looms>. Letöltve: 2018. 12. 07.
- Der Spiegel [2018a]: Präsident Duda wirbt für ständige US-Militärbasis in Polen. Letölthető: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/besuch-bei-donald-trump-andrzej-duda-will-staendige-us-militaerbasis-in-polen-a-1228810.html>. Letöltve: 2019. 10. 06.
- Der Spiegel [2018b]: Warschau mäßigt den Ton – und sonst nichts. Letölthető: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/eu-und-polen-warschau-maessigt-den-ton-und-sonst-nichts-a-1187067.html> letöltve: 2018. 12. 14.
- Der Spiegel [2018c]: Kohle ist unser größter Schatz. Letölthető: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/klimakonferenz-polens-praesident-andrzej-duda-lobt-kohle-a-1241940.html> letöltve: 2019. 08. 07.
- Der Spiegel [2019a]: Europa? Gern, aber bitte ohne die Zumutungen. Letölthető: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/polen-konservative-siegen-bei-eu-wahl-wollen-aber-nur-die-guten-seiten-der-eu-a-1269564.html>. Letöltve: 2019. 08. 07.
- Der Spiegel [2019b]: Um wen von der Leyen zittern muss. Letölthető: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/anwaerter-fuer-eu-kommission-anhoerungen-im-eu-parlament-beginnen-a-1289286.html>. Letöltve: 2019. 10. 06.
- FTSE Russell [é. n.]. Letölthető: <https://www.ftserussell.com/about-us/our-story>. Letöltve: 2019.11.21
- G7 [2019]: A Pizza Huttól a Royal vodkán át a CCC-ig érezhetjük a lengyelek térfoglalását. Letölthető: <https://g7.hu/vallalat/20190810/a-pizza-huttol-a-royal-vodkan-at-a-ccc-ig-erezhetjuk-a-lengyelek-terfoglalasat/>. Letöltve: 2019. 10. 12.
- Handelsblatt [2016]: „An der Nase herumgeführt” – Polen verärgert Airbus. Letölthető: <https://www.handelsblatt.com/unternehmen/handel-konsumgueter/streit-um-hubschrauber-vertrag-an-der-nase-herumgefuehrt-polen-veraergert-airbus/14670530.html?ticket=ST-22749612-tb0kABoKQFzjFBI5QrVU-ap2> Letöltve: 2019. 10. 06.
- Heinisch, R. [2019]: Politologe Heinisch: Populismus ist „dünne Ideologie”. Előadás a Salzburger Hochschulwoche rendezvényén. Letölthető: <http://www.salzburger-hochschulwochen.at/shw2019/meldungen/politologe-heinisch-populismus-ist-duenne-ideologie> Letöltve: 2019. 10. 06.
- HVG [2016]: Nagy Gábor: Solaris, a hódító lengyel buszgyártó. Stabil felépítmény. *HVG*, 38. évf., 5. sz., 58–59. o.
- HVG [2018]: Nagy Gábor: Lengyel fast-fashion sikertörténet. Nagyrovagyók. *HVG*, 40. évf., 26. sz., 56–57. o.
- portfolio.hu [2019]: Elképesztő energiatervei vannak a lengyel kormánynak 2040-ig. Letölthető: <https://www.portfolio.hu/vallalatok/fenntarthatovilag/elkepeszto-energiatervei-vannak-a-lengyel-kormany-nak-2040-ig.4.309639.html>. Letöltve: 2019. 01. 07.

- PwC [2013]: Road building in Poland. The facts and the myths, experience and perspectives. Letölthető: http://pzpb.com.pl/wp-content/uploads/2016/02/Road-building-in-Poland_ver_ang.pdf. Letöltve: 2019. 11. 22.
- Reuters [2019]: U.S. backs proposed \$6.5 billion sale of 32 F-35 Lockheed jets to Poland. Letölthető: <https://www.reuters.com/article/us-usa-poland-f-35/u-s-backs-proposed-6-5-billion-sale-of-32-f-35-lockheed-jets-to-poland-idUSKCN1VW29R>. Letöltve: 2019. 10. 06.
- NATO [2019]: Defence Expenditure of NATO Countries (2012-2019). Communiqué PR/CP(2019)069 Letölthető: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_06/20190625_PR2019-069-EN.pdf Letöltve: 2019.11.21
- WNN [2019]: Poland already preparing for nuclear plant, says energy minister. Letölthető: <http://world-nuclear-news.org/Articles/Poland-already-preparing-for-nuclear-plant,-says-e> Letöltve: 2019. 08. 07.

Adatforrások

- Cseh Nemzeti Bank. Letölthető: <https://www.cnb.cz/en/monetary-policy/instruments/>. Letöltve: 2019. 10. 12.
- EB [2018]. Letölthető: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/countrydatasheets_august2018.xlsx
- Electricitymap.org*. Letölthető: [map https://www.electricitymap.org/](http://www.electricitymap.org/). Letöltve: 2018. 12. 14.
- Eurobarometer. Letölthető: https://ec.europa.eu/info/news/economy-finance/flash-eurobarometer-public-support-for-introducing-the-euro-continues-to-rise_en. Letöltve: 2018. 12. 14.
- Európai Központi Bank. Letölthető: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.en.html. Letöltve: 2019. 10. 12.
- Eurostat [2017]. Letölthető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_language_skills_statistics. Letöltve: 2019. 01. 09.
- Eurostat [2019]. Letölthető: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- Lengyel Nemzeti Bank. Letölthető: https://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/dzienne/stopy_archiwum.htm. Letöltve: 2019. 10. 12.
- Magyar Nemzeti Bank. Letölthető: https://mnb.hu/Jegybanki_alapkamat_alakulasa?datefrom=2007.12.31.&datetill=2019.10.12.&order=0. Letöltve: 2019. 10. 12.
- UNCTAD [2019a]. Letölthető: <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx>. Letöltve: 2019. 10. 06.
- UNCTAD [2019b]. Letölthető: https://unctad.org/Sections/dite_fdistat/docs/webdiaeia2014d3_POL.pdf. Letöltve: 2019. 10. 12.
- Világbank. Letölthető: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/POL/Year/2016/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country#>. Letöltve: 2018. 12. 14.